

УДК 371.134
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.99-103

Козубовський Ростислав Володимирович
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
rostyslav.kozubovskiy@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9976-1931>

Шелевер Оксана Василівна
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
sheleveroksana@ukr.net

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. В статті розглядаються питання профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді. Мета статті – розкрити особливості профілактичної роботи з молодшими школярами, схильними до девіантної поведінки, що передбачає вирішення таких завдань дослідження: здійснити характеристику девіантної поведінки; проаналізувати види і форми профілактики; виявити особливості санітарно-просвітницької, психогігієнічної, психопрофілактичної, організаційно-управлінської роботи в процесі профілактики. Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукової літератури, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); емпіричні: спостереження, аналіз документів, бесіда, інтерв'ю (для виявлення реального стану профілактичної роботи в школах). В процесі дослідження виявлено, що значна частина учнів, схильних до девіантної поведінки, є учнями початкових класів, тому метою статті є обґрунтування форм і методів профілактичної роботи з молодшими школярами. Охарактеризовано відхилення, які найбільш часто мають місце у поведінці молодших школярів, проаналізовано їх причини. Розкрито особливості психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної, соціальної, медичної профілактики з учнями початкових класів. Доведено, що ефективна профілактична робота з учнями молодшого шкільного віку обов'язково повинна включати санітарно-просвітницьку, психогігієнічну, психопрофілактичну, організаційно-управлінську роботу. В дослідженні використувалися як теоретичні, так і практичні методи.

Ключові слова: поведінка; девіації; учні молодших класів; профілактика.

Вступ. Проблема девіантної поведінки, яку більшість учених розглядають як відхилення від прийнятих у суспільстві норм і правил, була об'єктом наукових досліджень, починаючи ще з часів античності, проте сьогодні інтерес до неї зростає, оскільки впродовж останніх десятиріч девіантні прояви набули значного розповсюдження, в тому числі й серед неповнолітніх, включаючи учнів молодшого шкільного віку. Девіантна поведінка неповнолітніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надзвичайна актуальність проблеми зумовлює дослідження її різних аспектів вітчизняними і зарубіжними ученими (П.Вест, А.Коен, В.Оржеховська, В.Синьов, В.Тюріна, Т.Федорченко, М.Фіцула та ін.).

Девіантна поведінка по-різному розглядається представниками різних наук (психології, педагогіки, медицини, соціології, права). Так, у педагогічній літературі (Р.Олифіренко, М.Рожков, В.Оржеховська, Т.Федорченко) під девіантною поведінкою зазвичай розуміють відхилення від прийнятих в суспільстві, соціальному середовищі соціально-моральних норм і цінностей, а також порушення процесу засвоєння і відтворення соціальних норм і культурних цінностей, саморозвитку і самореалізації особистості в тому суспільстві, якому вона належить. У медичній літературі (М.Кабанов, А.Личко, В.Менделевич, М.Струковська) девіантна поведінка тлумачиться як відхилення від прийнятих у суспільстві норм міжособистісних взаємовідносин: дій, вчинків, висловлювань, які здійснюються як у межах психічного

здоров'я, так і в різних формах нервово-психічної патології, особливо пограничного рівня. У психологічній літературі (С.Белічева, А.Гоголева, І.Дубровіна, Н.Максимова) девіантною називається поведінка, що відхиляється від соціально-психологічних і моральних норм, або як неправильний антисоціальний приклад вирішення конфлікту, який виявляється в порушенні суспільно прийнятих норм, шкоді, нанесеній суспільному благополуччю.

Мета статті – розкрити особливості профілактичної роботи з молодшими школярами, схильними до девіантної поведінки, що передбачає вирішення таких завдань дослідження: здійснити характеристику девіантної поведінки; проаналізувати види і форми профілактики; виявити особливості санітарно-просвітницької, психогігієнічної, психопрофілактичної, організаційно-управлінської роботи в процесі профілактики.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової літератури, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); *емпіричні:* спостереження, аналіз документів, бесіда, інтерв'ю (для виявлення реального стану профілактичної роботи в школах).

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що існує багато підходів до розуміння поняття «поведінка», проте більшість учених солідарні в тому, що поведінка може бути визначена як взаємодія з довкіллям, опосередкована зовнішньою та внутрішньою активністю індивіда. Поведінка є соціальною за своєю сутністю, вона формується та реалізується в суспільстві, тісно зв'язана з мовленнєвою регуляцією. Загалом поведінка відображає процес соціалі-

зації особистості, її інтеграції в соціумі (Змановська, 2004, с.75).

Відхилення у поведінці особистості, які входять у протиріччя з юридичними, моральними, етичними, соціальними нормами суспільства, прийнято називати девіаціями, а поведінку – девіантною (від лат. – *deviatio* – відхилення), тобто, девіантна поведінка – це окремі вчинки, які не відповідають загальноприйнятим нормам і правилам поведінки в суспільстві.

Згідно енциклопедичного словника-довідника, девіація – це соціальна поведінка, яка є відхиленням від поведінки «нормальної», соціально прийнятної в конкретному суспільстві (Піча, 2013, с.108).

Коротко охарактеризуємо суть девіантної поведінки загалом і особливості її проявів серед дітей і підлітків – учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Перш за все, підкреслимо, що, аналізуючи явище девіантної поведінки, слід наголосити, що воно відноситься до такого класу явищ, які можуть бути вивчені тільки в результаті спільних зусиль учених – представників багатьох наук : соціології, психології, права, медицини та інших, які у своїй сукупності утворюють спеціалізовану галузь знань – девіантологію. Предметом її вивчення є всі форми соціальної патології: злочини, правопорушення, алкоголізм, наркоманія, проституція, суїцид тощо.

Зазвичай вчені пояснюють девіантну поведінку неповнолітніх недоліками виховання, внаслідок чого формуються стійкі психологічні властивості, які сприяють вчиненню не схвалюваних суспільством дій. У неповнолітньому віці девіації можуть бути наслідком незавершеності процесу формування особистості, негативного впливу сім'ї, залежності від найближчого оточення і прийнятих у ньому ціннісних орієнтацій.

Загалом виникнення девіацій у неповнолітніх зумовлено низкою факторів серед яких: соціально-економічні (низький життєвий рівень значної частини населення, безробіття, соціальне розшарування суспільства, криза сім'ї); психолого-педагогічні (труднощі підліткового віку, дезадаптація, недоліки виховної роботи школи, родини та інших соціальних інститутів); медико-біологічні (вади спадковості, підвищена збудливість, емоційна нестабільність, психічні розлади).

У боротьбі з девіантними проявами засоби покарання поєднуються з засобами профілактики при домінуючій ролі останніх. Як справедливо підкреслює О.Фролова, ефективна боротьба з девіаціями не зводиться лише до кримінального покарання, а передбачає комплекс попереджувальних заходів і системний підхід до їх реалізації. Навіть, якщо протиправну дію вже вчинено, то покарання може розглядатися як попереджувальний захід щодо подальших девіантних проявів (Фролова, 1999, с.4).

Зауважимо, термін «профілактика» вживається в багатьох галузях науки і найчастіше тлумачиться як «попередження», «запобігання». В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» відзначається, що профілактика – це діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ і їх небезпечним наслідкам (Зверева, 2013 с.166).

Відомі різні види профілактики, пов'язані між собою (соціальна, педагогічна, соціально-педагогічна, психологічна, медична, кримінологічна).

Профілактика також може бути : первинною, вторинною і третинною.

Первинна профілактика спрямована на створення і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню

життя дітей і на попередження несприятливого впливу на них факторів соціального й природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною. Вона базується на комплексному системному вивченні впливу умов і факторів соціального і природного середовища на здоров'я й розвиток дитини. До заходів первинної профілактики належать засоби захисту, які можуть вплинути на несприятливі фактори, або на підвищення стійкості дитини до несприятливих факторів.

Завданням вторинної профілактики є якомога раннє виявлення негативних змін у поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вторинна, або рання профілактика базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності учнів і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму. Рання профілактика являє собою діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції.

Нижня вікова межа ранньої профілактики відносна, однак, доцільно ранню профілактику відхилень у поведінці розпочинати вже в дошкільному і молодшому шкільному віці. Аналіз практики переконає, що вже в цьому віці 13-15% дітей відносяться до розряду важковиховуваних, або групи ризику. У цих дітей відсутні навички культурної поведінки (ввічливість, акуратність, ретельність). Для них характерні впертість, забіякуватість, образливість, озлобленість, лінощі, низький рівень пізнавальних інтересів, схильність до крадіжок та ін. Ці якості, як правило, служать основою для шкільної дезадаптації, порушення стосунків з однолітками, вчителями. Однак, треба додати, що вік не є основним критерієм у визначенні профілактики як ранньої. Показник необхідності початку профілактичних заходів – характер поведінки, який завдає шкоди суспільству чи інтересам окремих осіб, і в якому проявляються агресивність, грубість, брехливість, лінощі та інші негативні якості, що свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки особистості: свідомості, почуттів, волі, мотивів.

Таким чином, профілактика – це не лише низка заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов правопорушень, а й система заходів виховної роботи по формуванню рис особистості школярів. Значення профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи по запобіганню антигромадським вчинкам. Реалізація нерозривного зв'язку і єдності загального виховного процесу з попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, її необхідність визначається уже незначними відхиленнями у поведінці учнів.

Профілактика – це частина загального навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Система профілактики в навчальному закладі повинна бути представлена в двох формах: загальною ранньою профілактикою з усіма учнями і спеціальною профілактикою з важковиховуваними, схильними до девіацій учнями.

Профілактику девіантної поведінки учнів молодшого шкільного віку покликано забезпечувати вчителі, психологи, соціальні педагоги, в окремих випадках залучаються і медичні працівники.

Вони здійснюють психологічну профілактику: турбота про психічне здоров'я і психічні ресурси учнів, робота з учнями, які мають високий рівень емоційних, поведінкових і навчальних розладів; робота з «групою ризику» (раннє виявлення у дітей

труднощів у навчанні і поведінці і їх подолання); робота з дітьми з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами, коли основною метою профілактики є корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем (Дубровіна, 1991, с.120).

Педагогічна профілактика – це система попереджувальних заходів, пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників та умов, що викликають недоліки (відхилення) у розвитку особистості. Вона здійснюється на фоні загальної гуманізації педагогічного процесу, причому успішність системи пов'язана, перш за все, з усіма суб'єктами педагогічного процесу (Перешеїна, 2006).

Соціально-педагогічна профілактика часто розглядається вченими в контексті соціально-педагогічної роботи. Т.Федорченко визначає її як комплекс цілеспрямованих колективних та індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю учнів з метою вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища, попередження асоціальної спрямованості учнів, їх антигромадської поведінки і перебудови ставлення учнів до оточуючої дійсності у процесі перевиховання (Федорченко, 2011, с.77).

Медична профілактика спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають певні негативні явища, а також на підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів; на раннє виявлення і реабілітацію нервово-психічних порушень і роботу з «групою ризику», наприклад, учнями, що мають виражену схильність до девіантної поведінки; вирішення спеціальних завдань, таких як лікування нервово-психічних розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки, а також попередження рецидивів у дітей з уже сформованою девіантною поведінкою (Мартиненко, 1999).

Слід підкреслити, що всі ці види профілактики будуть результативними, якщо реалізуються на фоні соціальної профілактики.

Соціальна профілактика здійснюється на рівні держави і розглядається як : сукупність державних, громадських, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення негативного характеру та інші соціально небезпечні та шкідливі відхилення в поведінці. Її метою є створення передумов для формування законослухняної, високоморальної поведінки; це – система соціальних, правових, педагогічних та інших заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють бездоглядності, скоєнню правопорушень і антигромадських дій неповнолітніми, а також на індивідуальну профілактичну роботу та сім'ями, які перебувають в соціально небезпечному становищі.

Досвід нашої дослідницької роботи дає підставу стверджувати, що профілактика і корекція відхилень у поведінці дітей повинна включати санітарно-просвітницьку, психогігієнічну, психопрофілактичну, організаційно-управлінську роботу.

У санітарно-просвітницькій роботі можна умовно виділити кілька аспектів: соціально-психологічні основи виникнення відхилень у поведінці; правові аспекти наслідків девіантної поведінки; клініко-біологічні наслідки аномальних звичок; лікування і соціальна реабілітація осіб із шкідливими звичками; шляхи і способи утвердження здорового способу життя. Для реалізації цих напрямків залучаються як вчителі, вихователі, соціальні педагоги, психологи, які працюють в навчальному закладі, так і інші спеціалісти (юристи, медики, соціологи). Профілак-

тична санітарно-просвітницька робота здійснюється під час уроків, де максимально використовуються можливості програмового матеріалу, а також у позакласній роботі (спеціальні тематичні бесіди, випуск шкільних стінгазет, радіо- і телепередачі, вікторини тощо).

Психогігієнічна і психопрофілактична форми роботи включають: ознайомлення дітей з правилами і нормами гігієни; вивчення особливостей фізичного і психічного розвитку дітей в період їх перебування в навчальному закладі; аналіз соціально-культурних умов виховання дітей в конкретному мікросоціальному оточенні і т.п. Ця робота дозволяє своєчасно виявити групу дітей з підвищеним ризиком формування різних шкідливих звичок і девіацій поведінки. Разом з тим психопрофілактична робота повинна включати комплекс активних педагогічно-виховних і корекційних заходів.

При розробці психогігієнічних і психопрофілактичних заходів слід враховувати: особливості прояву тієї чи іншої шкідливої звички у дитини, соціально-культурні умови, при яких вона сформувалась; рівень загальної обізнаності дитини про прояви даної звички (девіації), можливості позбутися її; ступінь вираженості аномально-особистісних новоутворень, які сформувалися під впливом шкідливих звичок; наявність збережених характеристик пізнавальної і особистісної сфер з метою їх актуалізації для подальшого розвитку.

Ефективність профілактичної роботи в навчальних закладах залежить від багатьох факторів. Це, зокрема: знання проблеми девіантної поведінки; знання особливостей поширення девіантних проявів в навчальному закладі; розуміння причин відхилень від норми поведінки; знання особливостей розвитку особистості кожного вихованця; знання особливостей виховання дітей в сім'ї; уміння проводити діагностичну роботу; уміння робити соціологічний аналіз особливостей девіантної поведінки учнів і її причин на рівні школи; уміння складати науково обґрунтований прогноз розвитку поведіночних проявів; навички володіння різними методами і формами профілактичної і корекційної роботи; гнучкість орієнтації в будь-якій ситуації; творчий підхід до вирішення питань профілактики відхилень; врахування в роботі інтересів, потреб, бажань дитини; уміння будувати відносини з дітьми на основі довіри, взаєморозуміння, творчого діалогу; реалізація в роботі соціально-захисного підходу до дітей; уміння працювати в комплексній групі спеціалістів для вирішення проблем профілактики девіантної поведінки; організація дозвілля дітей; забезпечення умов для збереження здоров'я дітей; створення умов для успішного навчання; захист прав учнів.

Управлінські аспекти передбачають організацію чіткої взаємодії всіх суб'єктів профілактики. Ефективність профілактичних заходів може бути забезпечена тільки за умов обов'язкового включення таких складових: спрямованість на руйнування джерел дисконфриту, як в самій дитині, так і у соціальному середовищі й одночасно на створення умов для одержання неповнолітніми необхідного досвіду для вирішення проблем, які виникають; навчання новим навичкам, які допомагають досягти поставлених цілей.

Висновки. Отже, профілактику девіантної поведінки слід розпочинати вже в початковій школі на основі результатів проведеної діагностичної роботи, використовуючи всі види і форми профілактики. Подальшого вивчення вимагають питання взаємодії різних соціальних інституцій у забезпеченні профілактичної роботи з учнями молодшого шкільного віку.

Список використаної літератури

- Все про соціальну роботу : навчальний енциклопедичний словник-довідник / За ред. В.М.Пічі. Львів: Новий Світ – 2000, 2013. 616 с.
- Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики. М.: Педагогика, 1991. 230 с.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2 видання / За заг. ред. І.Д.Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
- Змановская Е.В. Девиантология : Психология отклоняющегося поведения : [учебное пособие]. М.: «Академия», 2004. 287 с.
- Мартыненко А.В. Медико-социальная работа: теория, технология, образование. М.: Наука, 1999. 240 с.
- Перешеина Н.В. Девиантный школьник: педагогическая профилактика и коррекция отклонений: учебно-практическое пособие. М.: ТЦ Сфера, 2006. – 192 с.
- Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект [монографія]. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2011. 492 с.
- Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань : [навчальний посібник]. К.: АРТЕК, 1999. 208 с.

References

- Dubrovyna, Y.V. (1991). *Shkolnaia psikhologicheskaiia sluzhba: voprosy teoryu y praktyky* [School Psychological Service: Issues of Theory and Practice]. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
- Fedorchenko, T.Ye. (2011). *Profilaktyka deviantnoi povedinky shkoliariv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyscha: sotsialno-pedahohichnyi aspekt* [Prevention of Deviant Behaviour of Schoolchildren under the Conditions of Socio-Cultural Environment: Socio-Pedagogical Aspect]. Cherkasy: FOP Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].
- Frolova, O.H. (1997). *Zlochynnist i systema kryminalnykh pokaran* [Criminality and the System of Criminal Punishment]. Kyiv: ARTEK. [in Ukrainian].
- Martynenko, A. V. (1999). *Mediko-sotsialnaia rabota: teoriia, tekhnologiia, obrazovanie* [Medical and Social Work: Theory, Technology, Education]. Moscow: Nauka. [in Russian].
- Peresheina, N. V. (2006). *Deviantnyi shkolknik: pedagogicheskaiia profilaktika i korrektsiia otkloneni* [Deviant Pupil: Pedagogical Prevention and Correction of Deviations]. Moscow: TTS Sfera. [in Russian].
- Picha, V.M. (2013). *Vse pro sotsialnu robotu: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk* [All about Social Work: an Educational Encyclopedic Dictionary and Guide]. Lviv: Novyi Svit. [in Ukrainian].
- Zmanovskaia, E.V. (2004). *Deviantologii: psikhologiia otkloniaushchegosia povedeniia* [Deviantology: Psychology of Deviant Behaviour]. Moscow: Akademiia. [in Russian].
- Zvierieva, I.D. (2013). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for Specialists in Social Field]. Kyiv, Simferopol: Universum. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 03.04.2019 р.

Козубовский Ростислав

кандидат педагогических наук
доцент кафедры социологии и социальной работы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

Шелевер Оксана

кандидат педагогических наук
доцент кафедры психологии
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

ПРОФИЛАКТИКА ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы профилактики девиантного поведения среди учащейся молодёжи. В процессе исследования установлено, что значительная часть учащихся с девиантным поведением – младшие школьники, в связи с чем цель статьи заключается в обосновании форм и методов профилактической работы с младшими школьниками. Охарактеризованы нарушения в поведении младших школьников, проанализированы их причины. Раскрыты особенности психологической, педагогической, социальной, социально-педагогической профилактики в младших классах. Доказано, что эффективная профилактическая работа с младшими школьниками обязательно должна включать санитарно-просветительскую, психопрофилактическую, психогигиеническую, организационно-управленческую работу. В исследовании использовались как теоретические, так и эмпирические методы.

Ключевые слова: поведение; девиации; младшие школьники; профилактика.

Kozubovskiy Rostyslav

Candidate of Pedagogic Sciences, PhD
Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Shelever Oksana

Candidate of Pedagogic Sciences, PhD
Associate Professor of the Department of Psychology
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

PREVENTION OF DEVIATIVE BEHAVIOUR IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Abstract. The problem of deviant behaviour, which most scholars understand as some actions violating the norms and rules adopted in society, has been the subject of scientific researches since ancient times, but nowadays it is becoming ever more acute in view of widespread deviant manifestations among juveniles (including pupils of primary schools) during the last decades. This category of pupils and the most important peculiarities of preventive measures

are the aim of our investigation. Both theoretical and empiric methods were used. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of preventive work with junior pupils inclined to deviant behavior. Methods of research used: theoretical: analysis of scientific literature, generalization, classification (for clarification of key concepts of research), systematisation, grouping (for conceptualisation of the main provisions of the study); empirical: observation, document analysis, conversation, interview (to identify the actual state of preventive work in schools). It was revealed that in general, the emergence of juvenile deviations is influenced by a range of factors among which socio-economic (low standards of living, unemployment, social stratification, family crises); psychological and pedagogical (difficulties of adolescence, disadaptation, lack of educational work at school, family and other social institutions); medical and biological (genetic disorders, increased excitability, emotional instability, mental disorders). Prevention is part of the education process at a comprehensive school. The prevention system in an educational institution should be presented in two forms: general early prevention involving all pupils and special prevention – difficult pupils who are vulnerable to deviations, which should be conducted in cooperation with law enforcement agencies and social institutions. Simultaneously, prevention should be complex in essence, that is, include primary, secondary and tertiary prevention and be provided at the national, special and individual levels. It is obvious that one is unable to ensure effective prevention at the individual level, provided that it is not carried out at the national and special levels.

Key words: behaviour; deviations; pupils of primary school; prevention.